

Ilona VAŠKEVIČIŪTĖ

Rozetiniai smeigtukai Žiemgaloje

*Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, LT 2734 Vilnius.
Gauta 2000 m. kovo 17 d.*

Smeigtukai – vieni iš labiausiai pamėgtų baltų papuošalų. Jais puošėsi nuo II tūkstantm. pr. Kr. pabaigos iki pat XIII a. pabaigos. Tačiau tik nuo pirmųjų amžių po Kr. smeigtukų ypač pagausėja, jų formos tampa įvairesnės. Pirmaisiais amžiais po Kr. smeigtukus naudojo beveik visos baltų gentys, o nuo I tūkstantm. antrosios pusės jie buvo nešiojami tik žemaičių, žiemgalių, kuršių, latgalių bei sėlių gentyse.

Taigi Žiemgala yra viena tų genčių, kurioje paprotys susegti drabužius smeigtukais išliko per visą geležies amžių. Drabužį jais segė ir puošė moterys, tik retkarčiais smeigtukai randami vyrų kapuose.

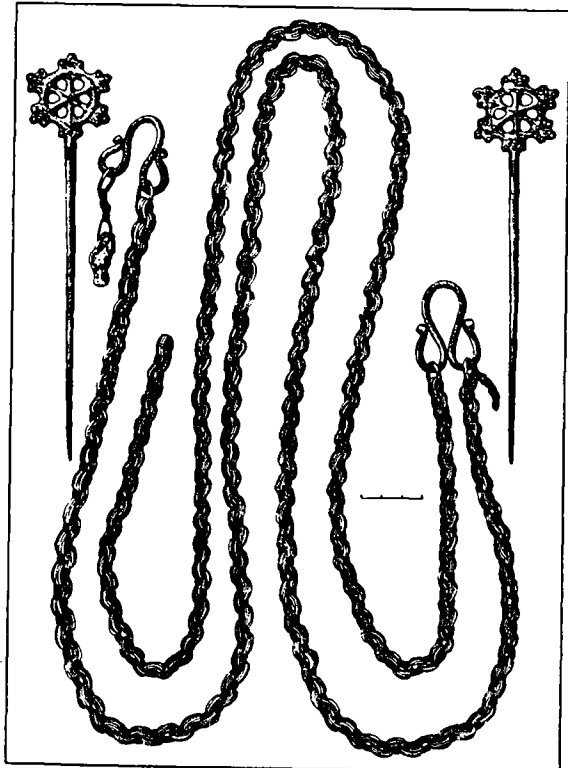
Žiemgaloje nešioti kelių formų smeigtukai: lazdeliniai, nuokamieniai, trikampe galvute, žiediniai, įvairių formų kryžiniai, apskrita kiaurarašte galvute. Vyrų nešiojo tik kai kurių formų smeigtukus – dažniau lazdelinius, nuokamienius, rečiau – žiedinius ir trikampe galvute. Dalis jų geležiniai, žalvariniai būvę irgi paprastesni, mažiau ornamentuoti, nesidabruoti. Moterys puošėsi kur kas įvairesniais smeigtukais. Be to, vyravo paprotys drabužį susegti smeigtukų pora, sujungta ilgomis grandinėmis, kartais į smeigtukų ąseles būdavo įkabinami kabučiai. Tokie sujungti smeigtukai su kabučiais ir grandinėmis sudarė vientisą papuošalą. Dažniausiai porą sudaro du vienodų formų smeigtukai, nors buvo naudojami ir skirtingų formų. Didžioji dalis smeigtukų – žalvariniai, tik kai kurie jų dengti sidabro plokštelėmis ar pasidabruoti.

Labai retais atvejais kape randama po dvi smeigtukų poras. Toks palaidojimas aptiktas Pavirvytės (Akmenės raj.) kapinyne. Čia kape Nr. 138 palaidota moteris, kurios drabužius puošė dvi smeigtukų poros – vieną sudarė kryžiniai smeigtukai išplotomis plokštelėmis kryžmų galuose, kitą – ypač reti smeigtukai – su rozetine galvute (1 il.).

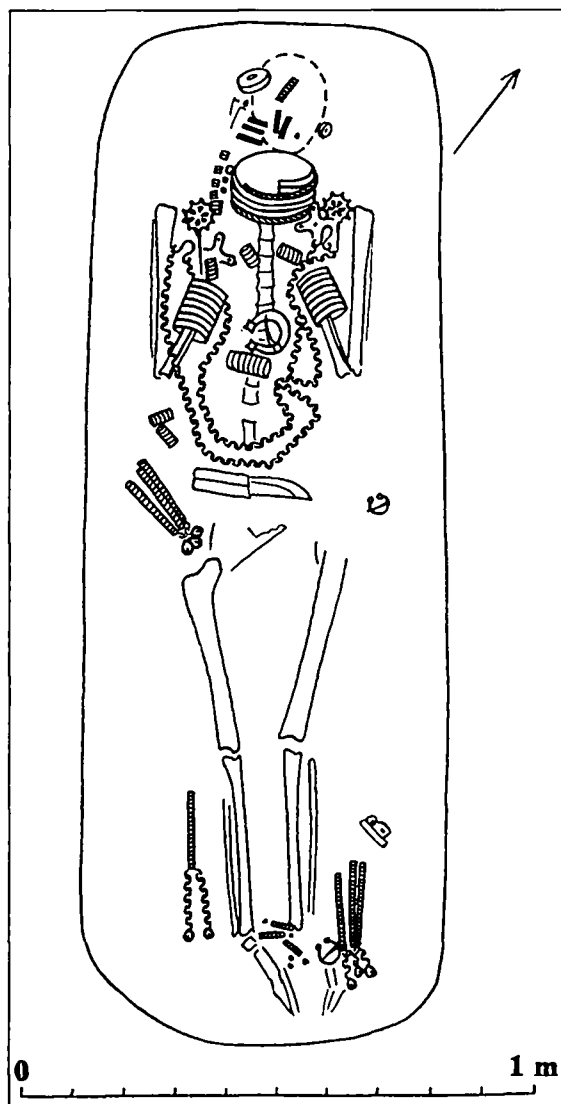
Šio straipsnio tikslas ir būtų paskelbti rastuosius smeigtukus, juos datuoti, išsiaiškinti paplitimo ribas, nustatyti kelius, kuriais į Žiemgalą atėjo nauji ornamentikos motyvai.

Pavirvytės kapinynas labiausiai į vakarus nutolęs žiemgalių paminklas, įkurtas dešiniajame Vyrvytės upės krante, netoli jos santakos su Venta. 1977–1981 m. Pavirvytės kapinyną tyrinėjo Mažeikių kraštotyros muziejaus ekspedicija (1), 1983–1984 m. Lietuvos istorijos instituto (2). Iširtas 3000 kv. m plotas, rasti 183 kapai datuojami X–XIII ir XVII–XVIII a. (3).

Kape Nr. 138 palaidota turtinga moteris, kurios įkapes sudaro daugiau kaip 30 daiktų. Palaidojimas rastas 55 cm gylyje, 220x70 cm dydžio duobėje. Mirusioji gulėjo ant nugaros ištiestomis kojomis, maksimaliai per alkūnes sulenktomis rankomis. Orientuota galva į ŠV 310° kryptimi (2 il.).

1 il. Rozetiniai smeigtukai.

2 il. Pavirvytės kapinyno kapas Nr. 138.

Ant galvos mirusiajai buvo uždėtas nuometas (ar skara), kurio kraštus puošė žalvarinės grandelės, užspaustos visai greta viena kitos nepaliekant tarpelio. Nuometą viršugalvio srityje puošė grandinėle su klevo sėklos formos kabučiais. Dešinėje kaukolės pusėje gulėjo ir 2 gintaro karoliukai, matyt, buvę įkabinti į nuometą. Ant karklo mirusiajai buvo uždėtos dvi antkaklės – viena sudėtinė, pagaminta iš 4 lankelių, kita – vytinė su kilpelėmis galuose. Be antkaklių, kaklą puošė 2 eilių 68 mėlynų rantytų stiklo karolių apvara. Krūtinės srityje gulėjo dvi poros smeigtukų – vidinėje pusėje kryžiniai išplotomis plokštelėmis kryžmų galuose, kurias jungė grandinėle, padaryta iš geležinių 7,5 cm ilgio strypelių, apvyniotų žalvarine viellele, išorinėje pusėje – 2 rozetiniai smeigtukai, sujungti tarpusavyje žalvarine grandinėle. Ant rankų mirusia-

jai buvo užmata po žalvarinę įvijinę apyrankę, o pirštus puošė trys įvijiniai žiedai. Krūtinės srityje gulėjo puošni žalvarinė sidabruota pasaginė segė žvaigždiniais galais. Dar dvi miniatiūrinės pasaginės segutės, viena aguoninė, kita žvaigždinėm galvutėmis, gulėjo prie kairiojo dubenkaulio ir prie dešinės kojos pėdos kaulų. Išorinėje dubens kaulų pusėje ir prie abiejų kojų pėdų kaulų gulėjo po papuošalą, sudarytą iš 3 įvijų, sujungtų jungiamąja plokštele ir užsibai-giančių grandinėle bei žvangučiais. Tokie papuošalai puošė skaros, sijono ar prijuostės kraštus (4). Prie mirusiosios galvos, dešinėje jos pusėje buvo padėtas verpstukas, tarp pėdų kaulų – yla. Dešinėje juosmens pusėje gulėjo peilis su ypač puošniomis žalvariu puoštomis makštimis (3 il.).

Visas kapo kompleksas rodo, jog ši moteris Pavirvytės bendruomenėje turėjo vaidinti neeilinį vaidmenį. Tačiau žvelgiant į turtingą ir retą įkapių kompleksą pirmiausiai dėmesį patraukia rozetiniai smeigtukai. Jie 19 cm ilgio, galvutė 5 cm pločio. Smeigtuko galvutė primena stilizuotą azūrinį žiedą su 6 stipinėliais centre (dalijančiais smeigtuko galvutę į laukelius) ir reljefinėmis ataugėlėmis. Smeigtukų adatose yra kilpelės, į kurias įkabinti "V" formos kabučiai, o ant jų atriestų galiukų užmata po grandinėle. Dešinėje mirusiosios pusėje gulinčio kabučio kilpelėje dar buvo įkabintas ir kaulinis (?) amuletas. Grandinėlės pintos iš 4 grandelių. Jų ilgis 170 cm. Įsegtos į smeigtukus jos turėjo siekti juosmenį.

Lietuvos teritorijoje tokie smeigtukai kol kas vieninteliai. Analogiškų smeigtukų pora rasta šiaurinėje Žiemgalos dalyje Mežotnės centro kapinyne moters kape Nr. 9 (5) ir dar vienas aptiktas Salgalės Liedalužių (Jelgavos r.) kapinyne (6). Mežotnės centro kapinyne kape Nr. 9 smeigtukai rasti viename komplekte su sudėtine antkakle, lankine laipteline sege, įvijiniais žiedais. Į smeigtukų ašeles buvo įkabinti pusbėnelio formos kabučiai su trimis sujungtomis ataugėlėmis. Kapas datuojamas XI a. (7).

Pavirvytės moteris taipogi palaidota su sudėtine antkakle, beje jos retos visoje Lietuvos teritorijoje. Be Pavirvytės, tokios antkaklės žinomos iš Ringuvėnų ir Šaukėnų (8). Sudėtinės antkaklės Latvijos teritorijoje dažniausiai randamos žiemgalių gyventose žemėse – iš viso čia rasti 9 jų vienetai. Keletas sudėtinių antkaklių rasta latgalių ir lybių žemėse (9). Jos datuojamos X–XI a. (10). Vytinės antkaklės kilpiniais galais labiau būdingos kuršiams, buvo nešiojamos X–XII a. (11). Pasaginės segės žvaigždiniais galais taip pat labiau mėgtos kuršių nei žiemgalių, ir buvo nešiojamos X–XII a. (12). Kryžiniai smeigtukai išplotomis plokštelėmis kryžmų galuose buvo ypač paplitę IX–XII a. tarp žiemgalių ir kuršių (13). Įkapių kompleksas leidžia kapą datuoti XI a. Taigi rozetiniai smeigtukai buvo nešiojami XI a. Tokio datavimo nepaneigia ir šiaurinėje Žiemgaloje rasti minėtieji smeigtukai (14).

Kyla klausimas: iš kur į Žiemgalos teritoriją ateina paprotys gaminti tokius smeigtukus? Jeigu peržvelg-

Ilona VAŠKEVIČIŪTĒ

Pins with a Rosette-Shaped Head in Semigallia

Pins are supposed to be one of the most favoured decorations among the Balts. They were used for decorative purposes from the end of the second millennium BC till the end of the 13th century AD. Almost all Baltic tribes wore them during the first centuries AD, but from the second half of the first millennium they had been worn only in the Samogitian, Semigallian, Curonian, Lettigalian, and Selonian tribes. Semigallians was one of the tribes which preserved the custom to fasten clothes with pins throughout the whole Iron Age. Mostly women fastened and at the same time decorated their clothing with pins; in rare cases pins are found in men's graves. The prevailing tradition was to use a pair of pins, joined by long chains; sometimes pendants were attached to pin-eyes. Such pins with pendants and chains comprised a uniform set of adornment.

A woman buried in Pavirvytė (the district of Akmenė) cemetery, grave No. 138, had her clothes decorated by two pairs of pins; one pair was cross-shaped pins with flattened plates in the ends, the second one – especially rare type of pins with rosette-shaped ends (Fig. 1).

The whole complex of this grave proves this woman to have had an exceptional position in Pavirvytė community (Fig. 2, 3). It is the pins with rosette-shaped ends that are of the greatest interest among the rich and rare grave goods. Their length is 19 cm, the diameter of the head – 5 cm. The head resembles a stylized openwork ring with six tiny spokes in the middle and raised branches fastened to them. "V" form pendants are attached to the loops of the pin-needles, chains – to their curved ends.

Such pins have been unique in Lithuania's territory so far. A similar pair was found in the northern part of

Semigallia (the cemetery of Mežotnė center) in a woman's grave No. 9; another one was discovered in Salgalės Liedalužiu (the district of Jelgava) cemetery together with a composite necklace, arbalest-like step-wise fibulae, spiral rings. The grave is dated to the 11th century.

The woman in Pavirvytės grave is also buried with a composite necklace. In addition, her clothes were decorated by a plaited necklace with loop ends and a horse-shoe-shaped fibula which were more preferable by the Curonians and worn in the 10th–11th centuries. Cross-shaped pins with flattened plates in the ends were popular among both Semigallians and Curonians in the 9th–12th centuries. Thus the burial items allow us to date the grave to the 11th century; consequently, pins with a rosette-shaped head could be worn in the 11th century.

The study of Semigallian decorative ornamentation shows that the motifs of openwork or a rosette had never been popular in Semigallia. Therefore the question from where the custom to make such pins came to the territory of Semigallia remains open.

On the other hand, the motif of a rosette is not alien to the Baltic ornamentation; it could be traced back to the Old Iron period, and its speedy spreading was noticeable in the Middle and Late Iron period. Curonians liked and widely used pins with triangular heads for pinning headdress. Some of the ornaments, found in the woman's grave No. 138, are more typical of Curonians than Semigallians. Thus we can conclude that at the end of the 11th century separate pieces of ornaments as well as some decoration elements or ideas came from Curonia to Semigallia.